

BUREAUONDERZOEK ARCHEOLOGIE
DIJKVERSTEVIGING HELLEVOETSLUIS

WATERSCHAP HOLLANDSE DELTA

15 juli 2009
074214306:0.4
C03011.000033.001

Inhoud

1	Inleiding en onderzoekskader	3
1.1	Aanleiding onderzoek	3
1.2	Afbakening plan- en onderzoeksgebied	3
1.3	Huidige situatie	4
1.4	Toekomstig gebruik en bodemverstorende activiteiten	4
1.5	Onderzoeksdoel	5
1.6	Leeswijzer	5
2	Archeologisch bureauonderzoek	6
2.1	Inleiding en onderzoeksmethodiek	6
2.2	Geologie en bodem	7
2.2.1	Geogenese	7
2.2.2	Geomorfologische en bodemkaarten	7
2.3	Verwachtingskaarten	8
2.3.1	Indicatieve kaart van archeologische waarden (IKAW)	8
2.3.2	Cultuurhistorische kaart Provincie Zuid-Holland	8
2.3.3	Archeologische waardenkaart Hellevoetsluis	8
2.4	ARCHIS II	10
2.4.1	Archeologische Monumentenkaart (AMK)	10
2.4.2	Waarnemingen en vondstmeldingen	10
2.4.3	Onderzoeksmeldingen	11
2.5	Historie en historisch kaartmateriaal	12
2.5.1	Historie	12
2.5.2	Historisch kaartmateriaal	12
3	Conclusies en aanbevelingen	14
3.1	Conclusies	14
3.2	Verwachtingsmodel	14
3.3	Aanbevelingen	15
Bijlage 1	Verklarende woordenlijst en gebruikte afkortingen	16
Bijlage 2	Bronnen	18
Bijlage 3	AMK-terreinen, vondst- en onderzoeksmeldingen en waarnemingen	19
Colofon		20

HOOFDSTUK

1 Inleiding en onderzoekskader

1.1

AANLEIDING ONDERZOEK

Een aantal van de dijkvakken van de primaire waterkeringen in het cluster Hellevoetsluis is afgekeurd. De betreffende dijken voldoen niet meer aan de veiligheidsnorm uit de Wet op de waterkering. Dit betekent dat deze niet meer het maatgevende hoogwater kunnen keren, dat optreedt met een gemiddelde overschrijdingskans per jaar van 1 / 4000. Waterschap Hollandse Delta heeft de zorg voor de veiligheid tegen overstromingen op de Zuid-Hollandse eilanden en beheert de bewuste waterkeringen. De betreffende dijkvakken zullen worden versterkt, om zo weer aan de wettelijk vastgestelde normen te voldoen. Dit archeologisch bureauonderzoek is onderdeel van de totaalstudie die vooraf gaat aan de vergunningverlening voor de verzwaring van de dijkvakken. Het bureauonderzoek spitst zich met name toe op de Zuiddijk. De vestingwallen Hellevoetsluis worden beschreven voor zover relevant en voor zover niet beschreven in het door een externe cultuurhistoricus uitgevoerde onderzoek.

1.2

AFBAKENING PLAN- EN ONDERZOEKSGEBIED

Hellevoetsluis is gelegen aan de noordzijde van het Haringvliet. Twee dijkvakken in het cluster Hellevoetsluis zullen moeten worden verstevigd. Het gaat om de primaire waterkering Zuiddijk, met een lengte van 0,7 km; en om de vestingwallen van Hellevoetsluis, over een lengte van 1,6 km. De westelijke vestingwallen vallen daarbij buiten het project. De totale lengte bedraagt circa 2,3 km. Op afbeelding 1.1 zijn beide plangebieden aangegeven. In tabel 1.2 staan de objectgegevens van het totale plangebied. In de onderstaande tabel (1.1) zijn de coördinaten voor beide plangebieden aangegeven.

Tabel 1.1

Hoekcoördinaten plangebieden

Coördinaten plangebieden	
<i>Zuiddijk</i>	
Noordwest	66.130 / 427.880
Zuidoost	66.720 / 427.505
<i>Vestingwallen Hellevoetsluis</i>	
Noord	68.195 / 427.390
Zuid	68.475 / 426.810

Afbeelding 1.1

Plangebied in rood: Zuiddijk en Vestingwallen.

Tabel 1.2

Objectgegevens plangebied

Objectgegevens onderzoek		
ARCADIS projectnummer	C03011.000033	
Projectnaam	Bureauonderzoek archeologie dijkversterking Hellevoetsluis	
Plaats	Hellevoetsluis	
Toponiem	Cluster Hellevoetsluis	
Gemeente	Hellevoetsluis	
Provincie	Zuid-Holland	
Kaartblad	37C	
Tracélengte	2,3 km	
	<i>Zuiddijk</i>	<i>Vesting</i>
Onderzoeksmelding (CIS-code)	35247	35248
Onderzoek (gereedmelding)	26923	26924
Archeoregio	14, Zeeuws Kleigebied	
Uitvoerder	ARCADIS Nederland BV	
contactpersonen	dhr. K.Versmissen en mvr. J.Kluit	
Opdrachtgever	Waterschap Hollandse Delta	
Bevoegd Gezag	Gemeente Hellevoetsluis	
Uitvoeringsperiode onderzoek	april – mei 2009	
Beheerder en plaats documentatie	ARCADIS Nederland BV, locatie Assen	

1.3

HUDIGE SITUATIE

De vesting van Hellevoetsluis is tegenwoordig in gebruik als haven en dok. Over de Zuiddijk loopt een weg. Naast de Zuiddijk ligt aan de noordzijde akkerland en aan de zuidzijde (buitendijks) grasland en natuurgebied.

1.4

TOEKOMSTIG GEBRUIK EN BODEMVERSTORENDE ACTIVITEITEN

De toekomstige situatie zal niet veel veranderen ten opzichte van de huidige situatie. De primaire waterkeringen zijn met name afgekeurd op het mechanisme binnenwaartse

stabiliteit. Dat betekent dat de dijklichamen zullen moeten worden opgehoogd. Voor de Zuiddijk houdt het ook in dat de dijk naar verwachting ook verbreed zal worden. Verder staan er bomen langs of in de waterkering bij de vestingwallen. Uit een nog volgende probleemanalyse zal nog moeten blijken of deze zullen moeten worden gekapt. Ditzelfde geldt voor de teensloot bij de Zuiddijk. Ook hier zal uit de probleemanalyse moeten blijken of het noodzakelijk zal zijn deze te verplaatsen. Een en ander zal bodemversturende activiteiten met zich meebrengen.

1.5

ONDERZOEKSDOEL

Het bureauonderzoek heeft tot doel een gespecificeerd verwachtingsmodel te ontwikkelen voor het plangebied. Hiermee kunnen de eventueel aanwezige archeologische resten als volwaardig element worden meegenomen in de verdere ruimtelijke ontwikkeling.

1.6

LEESWIJZER

In hoofdstuk 2 zal het bureauonderzoek worden behandeld. Doel van het onderzoek is te komen tot een specifiek verwachtingsmodel. In hoofdstuk 3 wordt dit verwachtingsmodel behandeld tezamen met de conclusies en aanbevelingen.

HOOFDSTUK 2 Archeologisch bureauonderzoek

2.1

INLEIDING EN ONDERZOEKSMETHODIEK

Het bureauonderzoek is uitgevoerd conform de geldende eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.1). In het kader van het bureauonderzoek zijn diverse bronnen geraadpleegd. De belangrijkste categorieën zijn historische, geologische, geomorfologische en bodemkundige bronnen, in combinatie met archeologische waarderingskaarten, zoals de cultuurhistorische hoofdstructuur van de provincie Zuid-Holland (CHS) en de gemeentelijke verwachtingskaart van Hellevoetsluis, maar ook de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW). De informatie hiervan zal worden aangevuld met secundaire bronnen, zoals de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), het ARChEologisch Informatie Systeem II (Archis II), historisch kaartmateriaal en bodemkundige kaarten.

Archis II is beschikbaar gesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE voorheen RACM) te Amersfoort. Archis II is het centrale databestand dat in Nederland het meest compleet voorhanden zijnde bestand op het gebied van archeologische vondsten (waarnemingen) en monumenten is. Alle bekende behoudenswaardige terreinen / monumenten in Nederland zijn weergegeven op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). De AMK onderscheidt terreinen van archeologische, hoge archeologische en zeer hoge archeologische waarde (al dan niet beschermd).

Historische kaarten zijn met name waardevol voor het lokaliseren van vindplaatsen uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd, zeker indien deze gegevens kunnen worden gecombineerd met Archis II-meldingen.

De bodemkaart geeft inzicht in de bodemontwikkeling en in de aanwezigheid en dikte van de pakketten organisch materiaal. De geomorfologische kaart geeft inzicht in de opbouw van de ondergrond. Hieruit kan worden afgeleid in welke lagen zich eventuele archeologische waarden bevinden, welke waarden er te verwachten zijn, op welke diepte deze zich bevinden, de kans op verstoring en conservatie et cetera.

De in dit rapport genoemde archeologische perioden zijn terug te vinden in tabel 2.3 hieronder.

Tabel 2.3

Tabel met de archeologische periodes. Bron: ABR.

Periode	Begin	Einde
nieuwe tijd	1500	heden
middeleeuwen	450	1500
Romeinse tijd	12 v. Chr.	450
ijzertijd	800 v. Chr.	12 v. Chr.
bronstijd	2.000 v. Chr.	800 v. Chr.
neolithicum	5.300 v. Chr.	2.000 v. Chr.

Periode	Begin	Einde
mesolithicum	8.800 v. Chr.	4.900 v. Chr.
laat paleolithicum	35.000 v. Chr.	8.800 v. Chr.

2.2

GEOLOGIE EN BODEM

De bewoningsgeschiedenis van Hellevoetsluis hangt nauw samen met de ontwikkeling van het West-Nederlandse kustgebied en in het bijzonder met het Maasmondgebied.

2.2.1

GEOGENESE

Aan het begin van het Holocene steeg de zeespiegel als gevolg van klimaatsverandering. De Noordzee vulde zich hierdoor weer met water, nadat deze in de laatste ijstijd droog had gestaan. De kustlijn schoof als gevolg hiervan op naar het oosten. Door de steeds verdergaande rijzing van de zeespiegel vanaf circa 7000 v. Chr. veranderde de riviervlakte in een waddengebied. Sedimentatie van zand en klei (formatie van Naaldwijk¹) worden afgewisseld met perioden van veengroei. Gedurende het neolithicum ontstond een gesloten kust, met strandwallen. Op de hogere delen in het kwelderlandschap vindt bewoning plaats. Achter de strandwallen ontstaat steeds meer veengroei, en gedurende de bronstijd wordt het gebied één groot moeras, waardoor bewoningsmogelijkheden steeds beperkter worden.

In de ijzertijd wordt het moeras, dankzij geulen die binnen dringen waardoor kreken ontstaan, op natuurlijke wijze ontwaterd. De ontwaterde venen kunnen door de mens in gebruik genomen worden. De bewoning gaat door tot in de loop van de derde eeuw, wanneer het gebied wordt verlaten, mede door het weer natter wordende landschap en nieuwe vorming van veen. De veengroei wordt weer minder omstreeks de zesde eeuw, en vanaf de zevende eeuw is er weer sprake van bewoning, dit keer ook bekend uit historische bronnen. Het gebied blijft vatbaar voor de invloed van het water. In de 12^e eeuw teisteren regelmatig grote overstromingen het grondgebied van ondermeer Hellevoetsluis. Omstreeks 1214 ontstaat op die manier het Haringvliet. Vanaf de 14^e eeuw worden grote delen ingepolderd. De invloed van het water wordt pas definitief onder controle gekregen met de aanleg van de Haringvlietsluizen en de Haringvlietdam in de jaren 60 van de twintigste eeuw.

2.2.2

GEOMORFOLOGISCHE EN BODEMKAARTEN

Geomorfologisch gezien ligt de Zuiddijk op de grens van een relatief laaggelegen aanwasvlakte (1M38, buitendijks) en een vlakte van getijafzettingen (binnendijks, 2M35).

¹ Vroeger werd dit omschreven als de afzettingen van Calais en Hellevoeterzand; tegenwoordig spreken we van het Wormer en het Walcheren laagpakket binnen de Naaldwijkformatie. De laagpakketten bestaan uit klei en zandafzettingen. De veenafzettingen tussen het Wormer laagpakket en het Walcheren laagpakket worden Hollandveen laagpakket genoemd. Berendsen 2004.

De afzettingen van Duinkerken en Calais worden tegenwoordig anders benoemd. De keus hiervoor is bewust gemaakt, omdat in de loop van tijd de begrippen niet alleen aan afzettingen gekoppeld werden maar ook aan de ouderdom van de afzettingen. Uit onderzoek is gebleken dat dit niet (altijd even) terecht was. Voor het gebied van Zeeland en de Zuid-Hollandse eilanden lijkt het oude model echter zeer goed te koppelen aan dateringen. Zodoende wordt in publicaties hier vaak nog de oude terminologie gehanteerd. Zo ook in de gemeentelijke verwachtingskaart van Hellevoetsluis.

Ter plaatse van de Zuiddijk zelf (het dijklichaam) is de bodem niet gekarteerd. Binnendijs is sprake van poldervaaggronden met lichte (Mn15A) en zware (Mn25A) zavel. Buitendijs liggen kalkrijke nesvaaggronden (Mo80A), alsmede gorsvaaggronden (MOB12) en kalkhoudende vlakvaaggronden (Zn30A).

De vesting van Hellevoetsluis ligt in een niet gekarteerd gebied, maar op de provinciale cultuurhistorische kaart is te zien dat het om dezelfde zee-getijafzettingen gaat als bij de Zuiddijk. Het lijkt voor de hand liggend dat de bodem ook hier een poldervaaggrond is, met zware dan wel lichte zavel.

2.3

VERWACHTINGSKAARTEN

Voor het onderzoeksgebied zijn een aantal verwachtingskaarten beschikbaar. Als eerste is er de landsdekkende Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW). Op provinciale schaal is er de Cultuurhistorische Waardenkaart van Zuid-Holland. Beide kaarten zijn behoorlijk grofmazig. Op grote schaal uitstekend toepasbaar en informatief, maar voor een gedetailleerdere schaal is de gemeentelijke beleidsadvieskaart van de gemeente Hellevoetsluis meer geschikt. Voor het opstellen van het verwachtingsmodel heeft deze gemeentelijke kaart de meeste waarde. Voor de volledigheid worden de op het gebied betrekking hebbende verwachtingskaarten in het kort behandeld.

2.3.1

INDICATIEVE KAART VAN ARCHEOLOGISCHE WAARDEN (IKAW)

Op de IKAW ligt het plangebied in een zone met lage verwachtingen op het aantreffen van archeologische waarden. Hoewel de vesting van Hellevoetsluis niet gewaardeerd is, is de waarde van de omgeving een lage verwachting. Bij de Zuiddijk ligt ook een zone met een zeer lage trefkans op archeologische waarden.

2.3.2

CULTUURHISTORISCHE KAART PROVINCIE ZUID-HOLLAND

Op de cultuurhistorische kaart van de provincie Zuid-Holland, is behalve een geomorfologische laag (Archeologie Kenmerken; kaart 1a), die in 2.2 al werd besproken, ook een archeologische laag (Archeologie Waarden; kaart 1b) beschikbaar. Deze geeft de archeologische trefkans aan. De archeologische waarde is direct gekoppeld aan de geomorfologie, meer specifiek aan de zeeafzettingen. Op de kaart wordt aan deze zeeafzettingen de bewoning gekoppeld. Voor het traject van de Zuiddijk geldt een redelijke tot grote kans op archeologische sporen van de ijzertijd/Romeinse tijd tot de middeleeuwen. Ook voor het dijktraject langs de vesting geldt een redelijke tot grote kans op archeologische sporen.

2.3.3

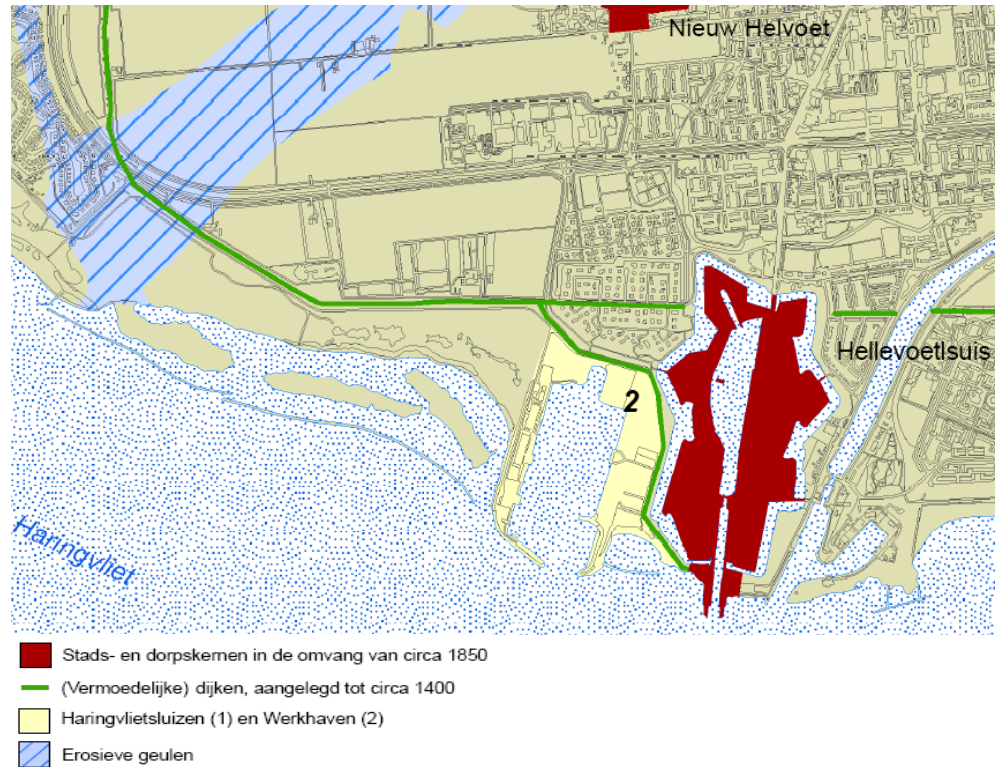
ARCHEOLOGISCHE WAARDENKAART HELLEVOETSLUIS

De gemeentelijke beleidsadvieskaart van Hellevoetsluis bestaat uit een kenmerkenkaart en een archeologische waarden- en beleidskaart. De kenmerkenkaart toont structuren, zowel van natuurlijke aard (bijvoorbeeld geul en oeverafzettingen), als van menselijke oorsprong (zoals dijken en oude bewoningskernen). De kenmerkenkaart is gebaseerd op geologische en bodemkundige kaarten, de topografische kaart van het gebied uit circa 1850 en op de vondst- en bodemdocumentatie van het Bureau Oudheidkundig Onderzoek van gemeentewerken Rotterdam (BOOR), Archis en de RACM (nu RCE).

Op de kaart staan voor het gebied bij de Zuiddijk de dijk aangegeven, die in eerste aanleg van voor 1400 dateert, en de erosiegeul, die ook op de IKAW is te herkennen. Tevens staat de vesting Hellevoetsluis weergegeven, als stads- / dorpskern van omstreeks 1850. Zie voor een uitsnede uit deze kaart afbeelding 2.2.

Afbeelding 2.2

Uitsnede uit de kenmerkenkaart van de gemeente Hellevoetsluis. (bron: Gemeente Hellevoetsluis en BOOR)

De archeologische waardenkaart is gebaseerd op de kenmerkenkaart en toont de bekende en de verwachte archeologische waarden. De archeologische verwachtingswaarde wordt in de beleidskaart gekoppeld aan het beleid.

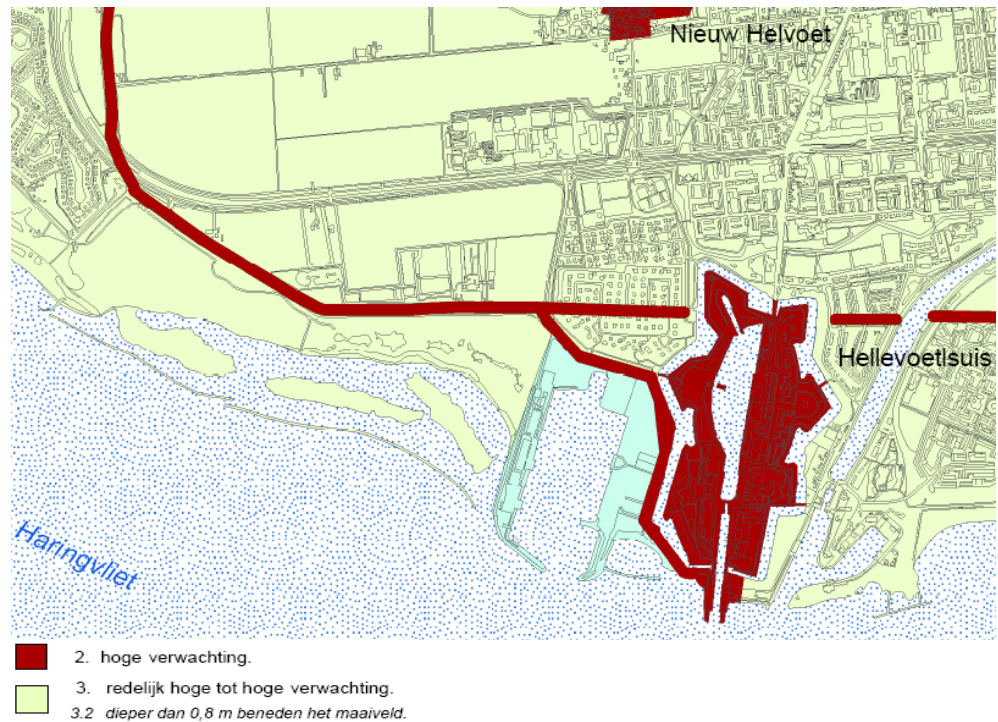
De Zuiddijk, die zoals uit de kenmerkenkaart blijkt, van voor 1400 is, en de vesting Hellevoetsluis hebben beiden een hoge archeologische verwachting (2). Voor deze gebieden geldt dat grondwerkzaamheden (inclusief heien) die een oppervlak beslaan van meer dan 100 m² en die tevens dieper reiken dan 50 cm beneden het maaiveld, dienen te worden getoetst op de noodzaak van archeologisch onderzoek. Dit geldt niet voor werkzaamheden die worden uitgevoerd in bestaande weg- en leidingcunetten en voor werkzaamheden die zijn gericht op het normale onderhoud en beheer van betreffende gebieden.

Voor de omgeving geldt een redelijk hoge tot hoge archeologische verwachting (zie paragraaf 3.2), waarbij de archeologische waarden zijn te verwachten op meer dan 0,8 m beneden het maaiveld. Voor deze gebieden geldt dat grondwerkzaamheden (inclusief heien) die een oppervlak beslaan van meer dan 200 m² en die tevens dieper reiken dan 80 cm beneden het maaiveld, dienen te worden getoetst op de noodzaak van archeologisch onderzoek. Wederom geldt dit niet voor werkzaamheden die worden uitgevoerd in bestaande weg- en leidingcunetten en voor werkzaamheden die zijn gericht op het normale onderhoud en beheer van de betreffende gebieden². Zie afbeelding 2.3.

² Een archeologisch vooronderzoek zal in de meeste gevallen bestaan uit het verrichten van grondboringen. Beleidsnota Archeologisch Erfgoed Hellevoetsluis, 2007, p 5.

Afbeelding 2.3

Uitsnede uit de waarden- en beleidskaart van de gemeente Hellevoetsluis.
(bron: Gemeente Hellevoetsluis en BOOR)

2.4

ARCHIS II

2.4.1

ARCHEOLOGISCHE MONUMENTENKAART (AMK)

Ter plaatse van de Zuiddijk bevinden zich geen AMK-terreinen, noch in de directe nabijheid. Dit geldt ook voor de vesting: er zijn geen AMK-terreinen binnen de vesting, of binnen het studiegebied.

2.4.2

WAARNEMINGEN EN VONDSTMELDINGEN

Ter plaatse van de Zuiddijk bevinden zich geen waarnemingen of vondstmeldingen in Archis. Binnen het studiegebied bevinden zich enkele waarnemingen (bijlage 3). Ten noordoosten ligt waarneming 23255, dit betreft de vondst van een laat-neolithische bijl. De context is echter onduidelijk. Iets noordelijker liggen waarnemingen 23560 en 23561, beiden laat-middeleeuwse aardewerkvondsten. Ten noordwesten ligt waarneming 408507. Dit betreft een voormalig AMK-terrein, dat tijdens de actualisatie van de CHS van Zuid-Holland is afgevoerd. Op het terrein is (inheems) Romeins aardewerk in een cultuurlaag, bestaande uit mest en afval, aangetroffen. De vondstlaag is ernstig verstoord door geulactiviteiten na de Romeinse tijd ('Duinkerke III'). Deze verstoring is de reden dat het terrein van de AMK is afgevoerd.

Binnen de vesting zijn 3 vondstmeldingen geregistreerd in Archis. Vondstmelding 404237 betreft een afvalput, de datering is onbekend, stratigrafische gegevens ontbreken. Vondstmelding 404238 betreft een aantal waterkelders, wederom een onbekende datering. De melding houdt verband met onderzoeksmelding 30178.

Daar de vesting gebouwd is in de nieuwe tijd en de vondsten verband houden met de vesting, zal ook de datering van de vondsten in de nieuwe tijd te plaatsen zijn (vanaf 1500).

Vondstmelding 409634 hoort bij onderzoeksmelding 30425. De vondsten betreffen voornamelijk modern aardewerk en metaal.

Tevens bevindt zich nog een waarneming in de vesting, te weten waarneming 48009. Het betreft de vondst van eikenhouten palen in de bodem van de Grote Dok. Ze zijn te dateren in de nieuwe tijd en kunnen afkomstig zijn van een botenhelling, oud remmingwerk of van een schip.

In onderstaande tabel zijn de vondstmeldingen (v) en waarnemingen (w) opgenomen.

Tabel 2.4

Overzicht waarnemingen en vondstmeldingen.

archisnummer	datering	omschrijving	link met
w. 23255	laat neolithicum	bijl	
w. 23560	late middeleeuwen	aardewerk	
w. 23561	late middeleeuwen	aardewerk	
w. 48009	nieuwe tijd	eikenhouten palen	
w. 408507	Romeins	inheems Romeins aardewerk in cultuurlaag van mest en afval. Ernstig verstoord, voorheen AMKterrein.	
v. 404237	nieuwe tijd?	afvalput	
v. 404238	nieuwe tijd?	waterkelders	ozm. 30178
v. 409634	nieuwe tijd	aardewerk en metaal	ozm. 30425

2.4.3

ONDERZOEKSMELDINGEN

Bij de Zuiddijk hebben nog geen archeologische onderzoeken plaatsgevonden, die gemeld zijn in Archis. Binnen het studiegebied zijn 2 onderzoeksmeldingen, 27785 en 33207. Ten noordwesten ligt melding 27785, zie bijlage 3. Het betreft een bureauonderzoek op een bouwlocatie, waarbij minimaal 4 verkennende boringen zijn uitgevoerd. Voor het betreffende gebied geldt op de IKAW een middelhoge waarde. Ten noordoosten van de Zuiddijk ligt onderzoeksmelding 33207. Uit dit booronderzoek bleek dat verder onderzoek niet noodzakelijk is.

Ter plaatse van de vesting zijn 4 onderzoeksmeldingen. Hiervan vallen er 3 binnen de vesting en ligt er 1 buiten de vesting, maar binnen het studiegebied. Onderzoeksmelding 30178 ligt ter plaatse van vondstmelding 404238, en betreft de opgraving van de in deze vondstmelding genoemde waterkelders.

Onderzoeksmeldingen 27639 en 30425 liggen op dezelfde locatie. Meldingsnummer 27639 betreft het bureauonderzoek voorafgaand aan het veldonderzoek ter plaatse waar meldingsnummer 30425 betrekking op heeft. Ook vondstmelding 409634 heeft betrekking op het onderzoek hier. Het onderzoeksgebied herbergde van oudsher de werkplaatsen en de barakken van de vesting. Er werden onder andere resten van de 17^e tot 19^e eeuwse timmerwerf aangetroffen.

In de onderstaande tabel zijn de onderzoeksmeldingen uit bovenstaande tekst opgenomen.

Tabel 2.5

Onderzoeksmeldingen in het onderzoeksgebied.

archisnummer	omschrijving	link met
27639	Bureauonderzoek: advies: veldonderzoek (zie 30425)	
27785	Bureauonderzoek en verkennende boringen.	
30178	Opgraving, vesting.	v. 404238
30425	Veldonderzoek werkplaatsen vesting.	v. 409634
33207	Booronderzoek. Nader onderzoek niet noodzakelijk.	

2.5

HISTORIE EN HISTORISCH KAARTMATERIAAL

2.5.1

HISTORIE

In de 14de eeuw ontstond na de bedijking van de polder Nieuw Helvoet een kleine buitendijkse gors: het Weergors. Hier vormde zich een spuigeul voor uitwatering van de polder, waarbij vervolgens een haven met handelsactiviteiten ontstond. In 1585 wordt, in de zeedijk, een sluis aangelegd: de Hellevoetse sluis. De naam Hellevoetsluis komt van de benaming van de geul, deze werd de Helle genoemd. Een kleine 15 jaar later, in 1598, besloten de Staten tot aanleg van een havenhoofd en een reparatiewerf bij dit strategische punt. Zo ontstaat de marine haven aan het Haringvliet. In de loop van 17^e eeuw groeit deze marine haven uit tot een vesting en wordt het de thuishaven voor de Hollandse Oorlogsvloot. De haven werd steeds meer versterkt, waardoor een unieke combinatie van vestingstad en oorlogshaven ontstond. Met de aanleg van de vestingwerken naar de huidige nieuwe vorm werd in 1696 begonnen. Admiraals als Michiel de Ruyter, Maarten Tromp en Piet Hein hadden er hun thuishaven en in 1688 vertrok Stadhouder Willem III vanuit Hellevoetsluis met 400 schepen richting Engeland, om daar koning te worden. Het stenen droogdok, ontworpen door Jan Blanken, werd tussen 1798 en 1823 gebouwd. Rond 1830 wordt Hellevoetsluis door de aanleg van het Kanaal door Voorne voorhaven van Rotterdam. Wanneer de zeeschepen te groot worden voor dit kanaal, wordt in 1872 de Nieuwe Waterweg in gebruik genomen als nieuwe zeeverbinding met Rotterdam en verliest Hellevoetsluis de strategische positie. Wanneer ook de marine verdwijnt en de rijkswerf in 1934 wordt opgeheven, lijkt dit het einde voor Hellevoetsluis. Zeker wanneer een groot deel van de vesting in 1944 door de Duitsers wordt gesloopt om een beter schootveld te krijgen ter bescherming van de U-boten. In 1970 wordt het Haringvliet afgesloten met de Haringvlietdam en ligt Hellevoetsluis niet meer aan zee.

2.5.2

HISTORISCH KAARTMATERIAAL

Op www.historiekaart.nl zijn 2 historische kaarten te raadplegen van (de omgeving van) Hellevoetsluis: een van voor 1900 (omstreeks 1890) en een van na 1900 (omstreeks 1920). De kaart van 1890 is minder gedetailleerd dan de kaart van 1920, er zijn verder weinig verschillen waar te nemen. Ook de kadastrale kaarten op www.watwaswaar.nl voegen weinig informatie toe (1811-1832).

Ter hoogte van de Zuiddijk heet het buitendijkse land De Quack. Tegenwoordig heet het Quackgors. Er is weinig veranderd ten opzichte van tegenwoordig. Binnendijs staat een boerderij, heden ten dage nog steeds.

Ter plaatse van de vesting Hellevoetsluis is de buitendijkse lunet aan de zuidoostkant van de vesting op de kaart van omstreeks 1890 nog aangegeven. Op de kaart van omstreeks 1920 is hier inmiddels sprake van een station en een haventje en is de lunet niet meer herkenbaar. De diverse woonwijken buiten de vesting bestaan nog niet en zijn polder.

In de grote historische atlas van Nederland (1:50000) deel I, West-Nederland, 1839-1859 verschilt het beeld niet veel van de twee al besproken kaarten.

Op watwaswaar.nl zijn ook diverse oudere kaarten te raadplegen, waaronder een aantal kaarten van Blaeu. Een van deze kaarten komt uit het 'Tooneel des Aerdrycks ofte Nieuwe Atlas', 1657. Hellevoetsluis is dan nog niet als vesting in kaart gebracht, zie afb. 2.4. Dit komt overeen met het feit dat de aanleg van de vesting in haar huidige vorm pas circa 1696 aanvangt.

Afbeelding 2.4

Detail uit Blaeu. Bron:
www.watwaswaar.nl ->
regionaal archief leiden

HOOFDSTUK 3 Conclusies en aanbevelingen

3.1

CONCLUSIES

Beide locaties zijn archeologisch en historisch gezien interessant. De invloed van het water zorgt dat het landschap in ontwikkeling blijft en periodes waarin mogelijkheden zijn voor bewoning worden afgewisseld met periodes die te nat zijn voor bewoning. Ook zijn er diverse periodes waarin het water erosief te werk gaat. Gedurende de ijzertijd / Romeinse tijd en in de middeleeuwen is er sprake van bewoningsmogelijkheden. De middeleeuwen staan bekend om grote overstromingen, waardoor ondermeer het Haringvliet ontstaat. De plaats Hellevoetsluis ontstaat in de late middeleeuwen, wanneer bij een spuigeul een haven ontstaat en vervolgens tot een stad uit groeit. De huidige vesting is in feite in een keer opgetrokken omstreeks 1696. Het is dus de vraag in hoeverre zich nog sporen van eerdere bewoning in de bodem bevinden, gezien de aanleg van de vesting en de vele veranderingen ook in later tijd.

De Zuiddijk is in oorsprong daterend van 1400 of eerder. Op basis van het historisch kaartmateriaal lijkt het landschap rond de Zuiddijk in de loop der eeuwen niet erg veranderd te zijn.

Hoewel het gebied op de IKAW een lage tot zeer lage verwachting heeft, geeft de waardenkaart van de gemeente een redelijk hoge tot hoge verwachting op het aantreffen van archeologie. Voor het verwachtingsmodel heeft deze gemeentelijke kaart meer waarde. Overigens geeft ook de CHS een redelijke tot grote kans op het aantreffen van archeologische waarden.

3.2

VERWACHTINGSMODEL

Ter plaatse van de Zuiddijk kunnen sporen worden verwacht van de dijk aanleg.

Op basis van onderzoek voorafgaand aan de verwachtingskaart van de gemeente Hellevoetsluis, dateert deze dijk van voor 1400. Wellicht bevinden zich in het huidige dijklichaam nog resten van deze vroegste dijk. Vergelijking van kaartmateriaal doet vermoeden dat het landschap de laatste eeuwen niet veel veranderd is ter plaatse.

De vesting zelf is nieuwe tijd. Er is op basis van de geologische kaarten geen aanleiding waarden te verwachten anders dan uit de middeleeuwen en later. Het is de vraag of zich ter plaatse nog sporen van het vroegere Hellevoetsluis (omstreeks de 14^e eeuw) bevinden. De vesting heeft in de loop der eeuwen heel wat uitbreidingen gekend, waarbij de vorm diverse malen gewijzigd zal zijn, vanwege de functie. Hiermee is ook de bodem geroerd.

3.3

AANBEVELINGEN

Voor beide locaties wordt vervolgonderzoek aanbevolen. Ter plaatse van de Zuiddijk wordt aanbevolen een verkennend booronderzoek uit te voeren. Zo kan bepaald worden of in het huidige dijklichaam nog sporen zijn van de oudste dijk die van vóór 1400 moet dateren. De dijk zal verhoogd worden en mogelijk ook verbreed, het is dus archeologisch van belang naar de geschiedenis en opbouw ervan te kijken nu de kans daartoe geboden wordt.

Bij de vesting is het de vraag waar het belang ligt. Gaat het primair om de waterkerende functie of is de vorm, en daarmee de cultuurhistorische waarde van belang?

Onbekend is nog hoe de versteviging van de dijk ter plaatse zal plaatsvinden. Op dit moment vindt een probleemanalyse plaats. Hieruit zal moeten blijken of de bestaande dijken naast verhoogd, ook verbreed zullen moeten worden.

Het is zeer waardevol om meer over de opbouw van de wal te weten te komen. Dit vertelt namelijk meer over de bouw van de vesting. Ook de opbouw van de bodem onder de wal is van belang: in hoeverre is de bodem verstoord door de aanleg van de vesting, hoe diep gaat die verstoring? Om antwoord op deze vragen te krijgen wordt ook hier een verkennend booronderzoek aanbevolen.

De implementatie van de aanbevelingen is afhankelijk van het oordeel van het bevoegde gezag van de gemeente Hellevoetsluis.

BIJLAGE 1

Verklarende woordenlijst en gebruikte afkortingen

Verklarende woordenlijst

Geogenese	De vorming van het landschap; de leer van het ontstaan van grondeigenschappen.
Geomorfologie	Verklarende beschrijving van de vormen van het aardoppervlak in verband met de wijze van hun ontstaan.
Gors	Bij hoge vloed (springvloed) onderlopende begroeide gronden in het buitendijkse getijdengebied van Zuid-Holland. In Zeeland schor en in het Waddengebied kwelder genoemd.
Holoceen	Meest recente geologische tijdvak van ongeveer 8.800 v. Chr. tot heden.
Poldervaaggronden	In verreweg de meeste polders komen deze gronden voor, die tot deze legenda-eenheid behoren.
Neolithicum	Nieuwe of Jonge Steentijd (5.300 / 4.900 v.Chr. – 2.000 v.Chr.)
Prehistorie	Het deel van het menselijke verleden waarvan geen geschreven bronnen bewaard zijn gebleven.
Vaaggrond	Bodemtype met een onduidelijke, vage bodemvorming.

Gebruikte afkortingen

ABR	Archeologisch Basis Register. Samengesteld door de ROB/RACM (RCE). Het ABR is een typologie, in referentielijsten met chronologische waarde voor onder meer materiaal, geomorfologische eenheden, grondgebruik, vondstlagen, complexen etc.
AMK(-terrein)	Archeologische Monumenten Kaart. Een gedigitaliseerd bestand van alle bekende behoudenswaardige archeologische terreinen / door de RCE erkende archeologisch monumenten in Archis II. Deze terreinen zijn gewaardeerd als terrein van zeer hoge en hoge archeologische waarde en archeologische waarde.
Archis II	ARChEologisch Informatie Systeem II, het landelijke digitale databestand voor archeologie van de RCE. Hierin zijn de AMK terreinen, archeologische waarnemingen en vondstmeldingen opgenomen.
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. De landelijke verwachtingskaart voor archeologie geeft een trefkans op archeologische waarden: zeer lage, laag, middelhoog en hoog. Deze waardering is gebaseerd op o.a. bodemtypen, relatieve hoogtes en archeologische vindplaatsen.
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Regels betreffende de processen binnen archeologisch onderzoek. Opgesteld door de Centrale Commissie van Deskundigen archeologie.
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Tot 11 mei 2009 de RACM.

BIJLAGE 2

Bronnen

Kaartmateriaal:

- § Grote Historische atlas van Nederland (1:50000) deel I, West-Nederland, 1839-1859. Groningen, 1992.
- § Bodemkaart van Nederland 1:50000, kaartblad 37 west, Rotterdam. 1983
- § Geologische Kaart van Nederland 1:50000, kaartblad 37 west, Rotterdam. 1975

Archeologische kaarten en databestanden:

- § Archeologisch Informatie Systeem II (Archis II), Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort, 2009.
- § Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, 2008.
(http://geo.zuid-holland.nl/geo-loket/kaart_chs.html)
- § Archeologische waarden- en beleidskaart Gemeente Hellevoetsluis. BOOR, 2007.

Overige literatuur:

- § Archeologisch Basis Register (ABR), Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), Amersfoort 1992.
- § Berendsen, H.J.A., 2004. De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie. Koninklijke Van Gorcum, Assen.
- § Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1, Centraal College van Deskundigen, 2007.
- § Beleidsnota Archeologisch Erfgoed Hellevoetsluis, 2007

Websites:

www.hellevoetsluis.nl
www.hellevoetsluis.net
www.historiekaart.nl
www.watwaswaar.nl

BIJLAGE 3

AMK-terreinen, vondst- en onderzoeksmeldingen en waarnemingen

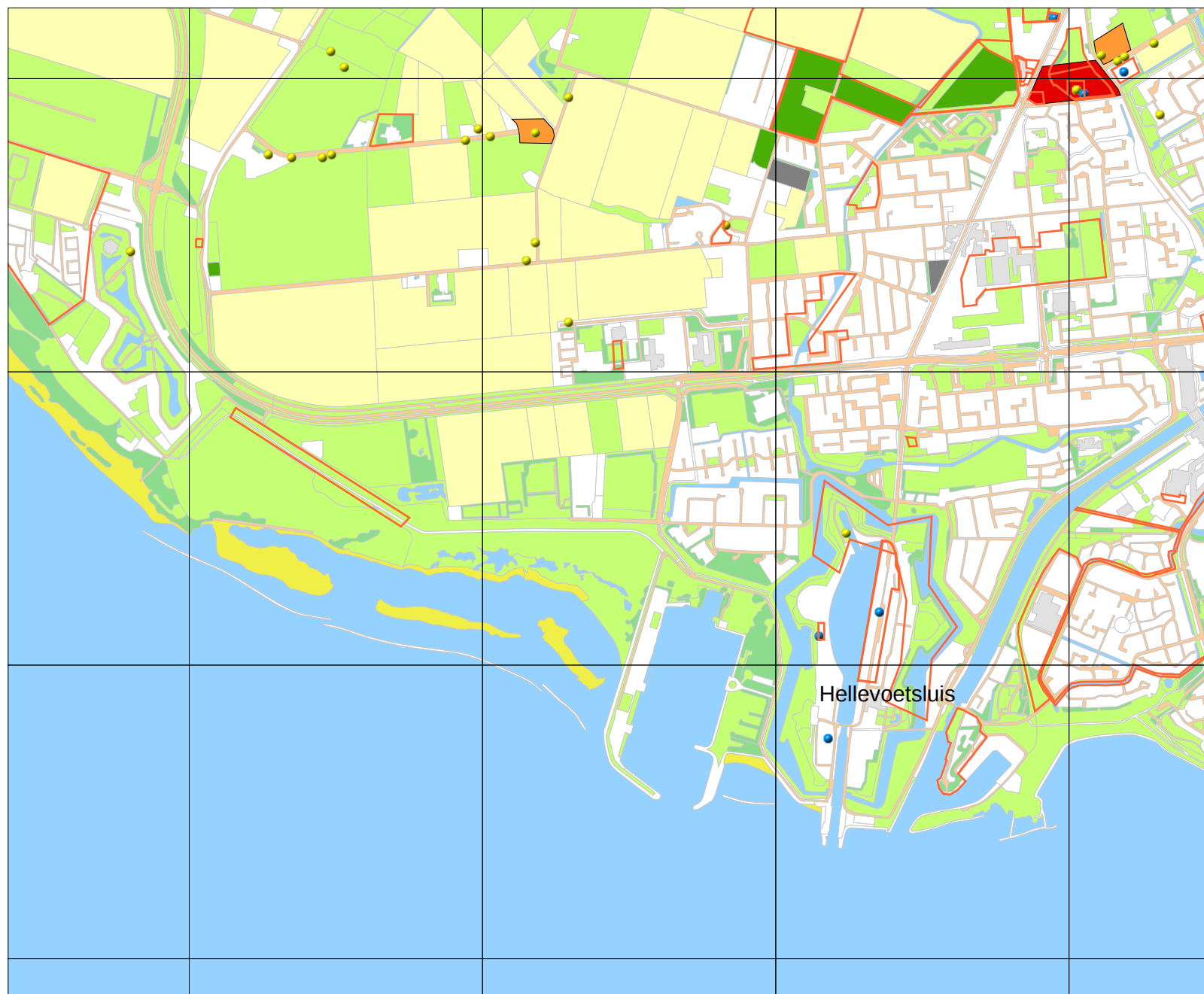
Dijkversteving Hellevoetsluis

AMK-terreinen, vondst- en onderzoeksmeldingen, waarnemingen

25-06-2009

ARCADIS - jkl

69510 / 429241

Legenda

- GRID_1KM
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- VONDSTMELDINGEN
- WAARNEMINGEN

MONUMENTEN

- archeologische betekenis
- archeologische waarde
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd

TOP10 ((c)TDN)

- bebouwd gebied
- doorgaande wegen
- bos
- bouwland
- weiland
- boomgaard/kwekerij
- heide
- zand
- begraafplaats
- water
- overig bodemgebruik

PLAATSNAMEN

0 1 km

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

65383 / 425869

COLOFON

BUREAUONDERZOEK ARCHEOLOGIE DIJKVERSTEVIGING HELLEVOETSLUIS

OPDRACHTGEVER:

WATERSCHAP HOLLANDSE DELTA

STATUS:

Vrijgegeven

AUTEUR:

Drs. J. Kluit

GECONTROLEERD DOOR:

Drs. A.J. Brokke

VRIJGEGEVEN DOOR:

Drs. E.N. Akkerman

15 juli 2009

074214306:0.4

ISBN: 978-90-8958-103-7

ARCADIS NEDERLAND BV

Zendmastweg 19

Postbus 63

9400 AB Assen

Tel 0592 392 111

Fax 0592 353 112

www.arcadis.nl

Handelsregister

9036504

©ARCADIS. Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitzonderingen door de wet gesteld, mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbenden niets uit dit document worden veeleenvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, digitale reproductie of anderszins.